

Hva er humanisme i Grunnloven?

Ordet humanisme dukker opp i mange sammenhenger: Som et fagområde i humanistisk fakultet på universitetet, knyttet til epoker i europeisk historie som renessansehumanistene eller nyhumanismen på 1800-tallet, som det å være human-etisk uten å være religiøs, eller med en religiøs begrunnelse, som humanistisk psykologi, pedagogikk og så videre, og som praktisk humanitært arbeid. I sine sammenhenger kan alle disse forskjellige definisjonene av humanisme være gyldige. Men hva kan det bety når det står i den norske Grunnloven?

Humanismen er under debatt. Salongen har bedt Dag Hareide, rektor ved Nansenskolen – norsk humanistisk akademi og forfatter av boken Hva er humanisme om å presentere sine tanker om begrepet.

Jeg har valgt i min bok [Hva er humanisme](#) å ta utgangspunkt i at Stortinget nylig har vedtatt en «verdiparagraf» i Grunnloven og en formålsparagraf for skole og barnehage. Begge steder brukes for første gang ordet humanisme. Grunnlovens paragraf 2 skal nå lyde: «Værdigrundlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv...». Mens ordet kristen har skapt debatt i et par generasjoner, har vi taust godtatt ordet humanisme. Men hva kan det bety som «verdiarv» for et land og en skole? Ordet brukes i samme hensikt i Traktaten for den Europeiske Union.

LES OGSÅ: Per Anders Aas' tekst [Humanisme – hva er det?](#)

Per Anders Aas valgte en mer åpen utgang i sin bok [Humanisme. Først og fremst et menneske](#) før han definerer ordet mot slutten. Vi hadde ingen kontakt før etter bøkene var skrevet. Det er derfor forunderlig hvor likt vi har tenkt om begrepet og dets historie. Aas gir en mye fyldigere gjennomgang av europeisk idéhistorie, som også har et bra noteapparat. Min bok følger det minimalistiske mønsteret fra «hva er-serien». Jeg forsøker å trekke inn andre kulturer og legger vekt på et par andre aktuelle tema. Jeg synes vi utfyller hverandre. Vi har manglet bøker skrevet på norsk om humanisme. Det finnes flere på andre språk, og jeg er enig med Aas i at Tony Davis sin [bok](#) er den beste og mest tankeprovoserende.

Tre definisjoner

For en tid siden kom en antologi redigert av Didrik Söderlind på Humanist forlag, [Verdier og verdighet. Tanker om det humanistiske livssyn](#). I den boka kan jeg registrere tre ganske forskjellige definisjoner av humanisme fra tre forskjellige forfattere.

Tidligere generalsekretær i Human-Etisk Forbund Levi Fragell legger avgjørende vekt på kamp mot religion, kombinert med kamp for menneskerettigheter. Fornuften blir grunnleggende og humanisme er per definisjon ikke-religiøs. Filosofen Lars Fr. H. Svendsen definerer humanisme som antroposentrisme. Mennesket i sentrum. Dette utelukker ikke uten videre det religiøse. Det viktige er hva som er i fokus. Statsviteren Bernt Hagtvet derimot definerer humanisme med sentrum i menneskeverdet og menneskets uavhengelige rettigheter.

Dette fører til tre forskjellige syn på hvem som er humanismens motstandere. Og det er kanskje her de viser tydeligst hva de står for. For Levi Fragell er motstanderne først og fremst statskirken og fundamentalistisk religion. Lars Fr. H. Svendsen avgrenser seg mot to kanter: de som fremmer religiøs dogmatikk på bekostning av det menneskelige, og de som fjerner skillet mellom mennesker og dyr. Slik blir både religiøse fundamentalister og en naturalist og erklært ateistisk humanist som Richard Dawkins anti-humanister i hans definisjon. Han ser også motstandere innen miljøbevegelsen og dyrefrigjøringsbevegelsen. Bernt Hagtvet fokuserer først på totalitære systemer som fascisme, nazisme, kommunisme og religiøs fundamentalisme, og han tegner et bredere bilde av trusler mot enkeltmenneskets ukrenkelighet:

Disse kreftene kan være statens myndigheter, markedskreftenes makt, samfunnets konformitetspress og diskriminering, og forskjellige religiøse og politiske tanke-systemers underordning av den frie tanke under forskjellige «høyere» formål.

LES OGSÅ: [Intervju med Bernt Hagtvet](#)

Alle disse tre definisjonene kan være gyldige i sin sammenheng. Men hva kan gjelde for en grunnlov og skolens formålsparagraf?

Den første definisjonen sier at humanisme betyr et ikke-religiøst livssyn. Det er neppe en tolkning

som har fått et samlet storting til å vedta ordet. Dessuten har de fleste som har kalt seg humanist i Europas historie vært kristne eller religiøse. Den fører lett til en debatt om ateisme versus religion mer enn om hvilket menneskesyn vi bør ha.

Den andre uttrykkes i det klassiske sitatet fra Protagoras: «Mennesket er alle tings mål.» Om alt i verden skal måles ut fra mennesket, kan dette bli menneskelig arroganse. Antroposentrismen framhever mennesket på bekostning av andre biologiske vesen eller åndelige vesen. Homo sapiens' arrogante ødeleggelse av naturen gjør definisjonen tvilsom. Ved å sette seg selv i sentrum får mennesket en lavmåls moral som defineres ikke av sitt innhold, men av sine motsetninger. Skolens formålsparagraf derimot sier at vi må ha «respekt for menneskeverdet og naturen». Dette peker mot den tredje definisjon av humanisme som tar sitt utgangspunkt i menneskeverdet.

Menneskeverdet som aksiom?

Menneskeverdet defineres ikke i motsetning til dyr eller Gud, men i motsetning til andre syn på mennesket. Humanismens viktigste tekst mener jeg er innledningen til Menneskerettighetserklæringen fra 1948. Forordet starter med å slå fast: Da anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden. Og den første artikkelen lyder slik:

Alle mennesker er født frie og like i verdighet og rettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Dette lyder kanskje selvsagt for oss i dag. Men erfaring viser at dette ikke er selvsagt. Verken før, nå eller i framtiden. Verken i praksis eller i teori. Slik definert vil humanismen bli kontroversiell.

Det var et middels mirakel at Menneskerettighetserklæringen ble vedtatt. Seierherrene ønsket den ikke: Stalin var imot. Churchill var likegyldig. Roosevelt ivret for den, men han var død, og hans etterfølger var skeptisk. De autoritære regimene i verden likte det dårlig. Erklæringen ble vedtatt fordi noen enkeltmennesker, organisasjoner og små land sto på. Hadde det tatt litt lengre tid, ville den kalde krigen ha lukket muligheten. Den kom i en nådetid.

Vi liker å tenke at menneskerettighetene kom som en følge av den europeiske tradisjonen med demokrati og rettsstat. Det er det mye i, men de brøt også med den europeiske rettighetstenkningen som begrenset menneskeverdet til eiendom, etnisitet og statsborgerskap.

Menneskerettighetserklæringen var en universell revolusjon. USA måtte ta oppgjør med sine raselover som forbød giftemål mellom svarte og hvite. Europeiske land måtte ta et oppgjør med sin kolonialisme. Norge måtte ta et oppgjør med tvangssterilisering av minoriteter. Og lengst inne sitter oppgjøret med den selvsentrente nasjonalismen.

Også teoretisk brøt tanken om «iboende verdighet og uavhengelige rettigheter» med de herskende tenkemåter i Vesten. Nyttetilosophene mente at enkeltmenneskers verdighet var snikksnakk – det viktige var at flest mulig følte mest mulig lyst og minst mulig smerte. (Og dette er vel fortsatt velferdsstatens ideologi?) Positivistene mente man ikke kunne gi noe verdiutsagn som dette, men holde seg til det vi kan sanse. Freud, Marx og Nietzsche mente at humanismen var skalkeskjul for andre krefter i det underbevisste, i klassesamfunnet eller maktbegjæret.

Humanismen var lite populær blant de intellektuelle. Og mye av kritikken var svært viktig overfor en oppblåst humanisme som definerte det essensielt menneskelige ut fra den hvite eiendomsbesittende mannen.

Men etter holocaust, atombomben og de mest omfattende massakrer i verdenshistorien samlet landene seg for å skape FN og uttalte at de ville «gjenskape troen på fundamentale menneskelige rettigheter». Humanismen starter med menneskeverdet som en tro, et aksiom som man ikke kan bevise vitenskapelig.

Noe uferdig

Menneskeverdet er fundamentet. Og når man studerer humanistiske tenkere, kan vi tillate oss å si at noe følger: En etikk: Den gylne regel (nestekjærligheten), en politikk: demokratiet, en pedagogikk: dannelsen (mennesket må lære å bli medmennesker), en erkjennelsesvei: den frie, kritiske tanke – og en kommunikasjonsform: dialogen.

Denne humanismen er ikke en hel ideologi, religion eller et omfattende livssyn. Den er ganske uferdig og vil måtte defineres på nytt i nye tider. Det er dens styrke og svakhet.

Denne humanismen har likevel en tendens til å bli tydelig etter en krise som annen verdenskrig. Da kom en ettertanke og en nådetid. Etter første verdenskrig kjempet Fridtjof Nansen og Folkeforbundet for Nansenpasset som ga rettigheter til flyktninger, fordi de er mennesker – ikke statsborgere eller skattebetalere. Og etter 22. juli sa statsministeren at Norges svar på terroren er «mer demokrati, mer åpenhet, mer humanitet», (tre av de seks elementene jeg har nevnt som humanisme).

Lever vi nå i en nådetid? Kan humanismen bli realpolitikk og ikke bare et ord i Grunnloven?

LES OGSÅ: [Tarald Rasmussens anmeldelse av Hva er humanisme](#)

